

Тема 13

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ І ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА

13.1. Політична свідомість

13.2. Політична культура

13.1. Політична свідомість

Сучасний етап політичного життя характеризується зростанням ролі політичної свідомості, яка є найбільш загальною категорією, відображує усю сукупність чуттєвих і теоретичних, ціннісних і нормативних, раціональних і підсвідомих уявлень людини, що опосередковано стосуються політичних структур. З одного боку, політизування має в сучасних умовах вимагати підвищення рівня суспільної свідомості, у т. ч. політичної. З іншого боку, вирішення глобальних проблем, що стоять перед людством, пов'язане з посиленням ролі політичної свідомості у світовій політиці.

У гносеологічному плані політична свідомість тісно пов'язана з іншими з політико-психологічними поняттями і категоріями як: з політичною культурою; з політичною поведінкою; з політичною системою.

У формуванні політичної свідомості беруть участь три джерела. Перше джерело – сімейне оточення людини; друге джерело – це в широкому сенсі інформація; третє джерело – це особистий досвід індивіда. Названі джерела утворюють сукупність знань, які дозволяють політичному «Я» аналізувати світ політики і визначатися по відношенню до нього.

Політична свідомість і взаємодіє з іншими формами суспільної свідомості такими як: економічними переконаннями, філософськими знаннями, правовими теоріями і нормами, моральними концепціями, художніми поглядами, естетичними цінностями та ін.

Політична свідомість має конкретно-історичний характер, тобто одні і ті ж поняття можуть сприйматися й оцінюватися по-

різному, а також має достатню динамічність і може змінюватися залежно від специфіки політичного буття, політичних подій.

Суб'єктивні образи, за допомогою яких особа, соціальна група або суспільство в цілому виражають політичну дійсність, утворюють структуру політичної свідомості.

Пізнання об'єктивної реальності суб'єктом можливе за допомогою інтелекту, почуттів, уяви, фантазії і так далі.

Структура політичної свідомості в цілому визначається за допомогою трьох складових: раціональної, чуттєвої і ірраціональної.

Раціональні, чуттєві і ірраціональні складові взаємопов'язані між собою. Раціональний образ політичної дійсності не може виникнути поза чуттєвим сприйняттям, яке стимулює розумові процеси.

Ірраціональні уявлення, наприклад політичні міфи, також пов'язані з чуттєвими і раціональними компонентами.

Розглядаючи структуру політичної свідомості, слід зазначити, що залежно від специфіки процесів і форм політичного віддзеркалення в ній виділяються різні сфери, рівні, форми, види.

Основними формами політичної свідомості є: політична ідеологія (доктрини, ідеали, програми, гасла) і політична психологія (політичні прагнення, почуття, настрої).

Політична ідеологія є систематизованою сукупністю ідейних переконань і положень, що виражають і захищають політичні інтереси і потреби тієї або іншої соціальної спільноти або групи, та індивідуальних поглядів, що вимагають підпорядкування, і помислів проголошеним ідейно-політичним доктринам і установкам. Вона включає політичні знання, політичні цінності і політичні переконання.

Політична психологія – частина політичної свідомості, що фіксує політичні взаємовідносини і інтереси в суспільно-психологічній формі і допомагає виробленню у суб'єкта безпосередніх мотивів і установок політичної поведінки.

Вона є сукупністю емоційно-чуттєвих відчуттів і уявлень людей про політичні явища, що складаються в процесі їхньої політичної поведінки і безпосередньої взаємодії з політичними інститутами.

Політологія виділяє такі основні функції політичної свідомості: регулятивну; пізнавальну; оціночну; мобілізуючу; когнітивну.

У становленні і розгортанні політичної свідомості суб'єктів можна виділити ряд етапів: включення суб'єктів свідомості в систему політичних відносин; політизування осіб (соціальної групи, сус-

пільства); зародження політичних орієнтацій; накопичення політичних знань; політичне самовизначення; усвідомлені політичні дії.

Політична свідомість має історичний і соціальний, плюралістичний, багатокомпонентний, багаторівневий та діалектичний характер.

Таким чином, генезис політичної свідомості зумовлюється не лише суспільними відносинами, ставленням до органів влади і управління, але і розвитком таких форм суспільної свідомості, як наука, мораль, релігія, правосвідомість.

У політології існує багато різних класифікацій політичної свідомості. Політична свідомість існує на різних рівнях і в різних формах. Передусім, з точки зору суб'єкта слід виділити масову, групову і індивідуальну політичну свідомість.

Найбільший інтерес становлять суб'єктивно-психологічні особливості, типові характеристики і структурні компоненти свідомості і поведінки людини в політиці, а також вивчення процесів політичної соціалізації особи, способів, які використовуються індивідом для оволодіння масовою і груповою політичною свідомістю, а також для вироблення власної політичної свідомості на індивідуальному рівні.

По глибині віддзеркалення дійсності виділяють: буденний рівень і науково-теоретичний рівень політичної свідомості.

Таким чином, політична свідомість має складну структуру і цілий ряд рівнів. Вона не лише відбиває політичну дійсність, але і виробляє її певне сприйняття. На підставі такого сприйняття багато в чому і будується політична поведінка як окремих громадян, так і суспільства в цілому.

Таблиці та схеми до першого питання

Схема 13.1

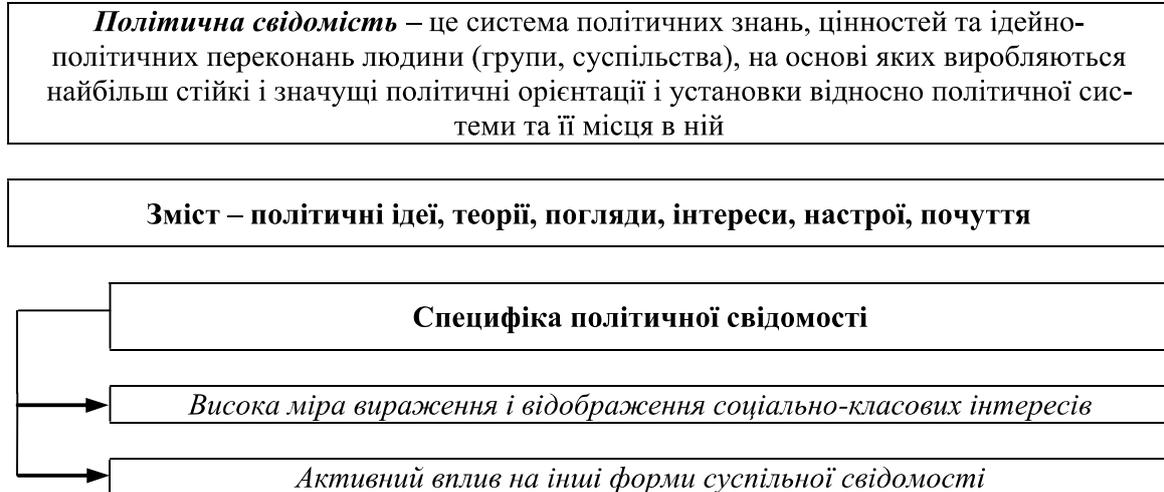

Схема 13.2

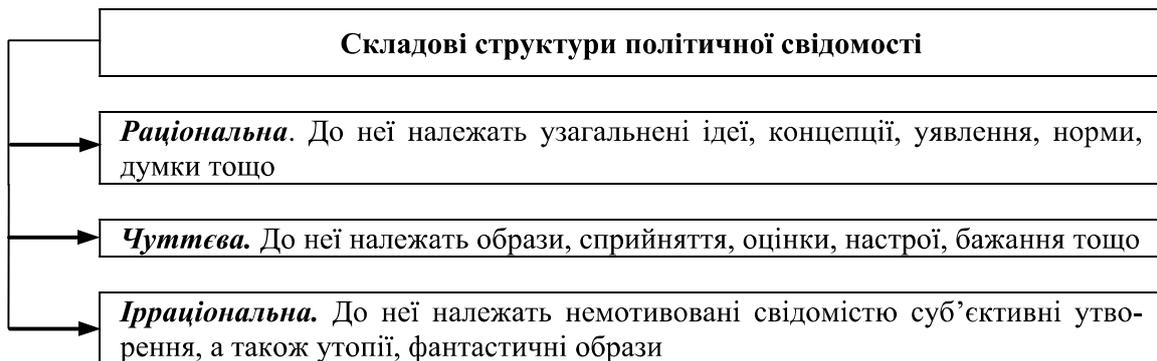

Схема 13.3

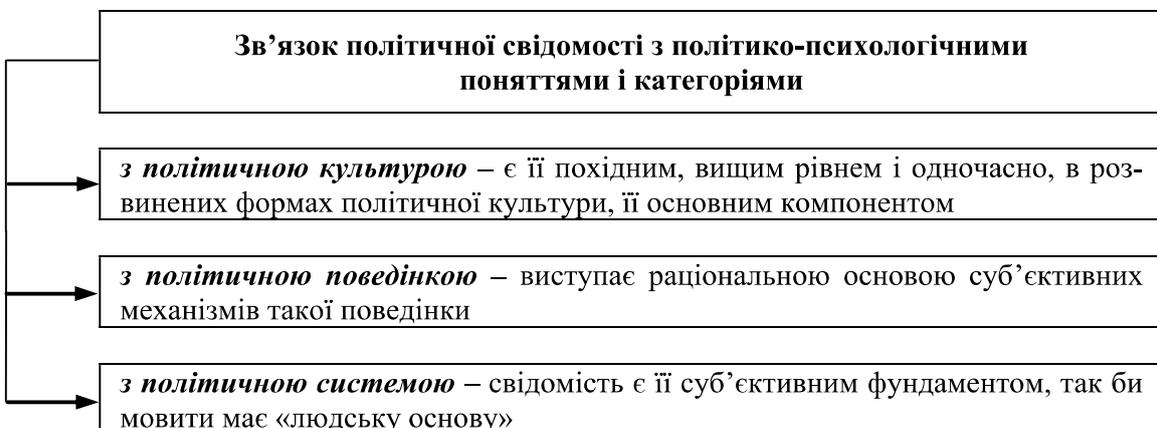

Схема 13.4

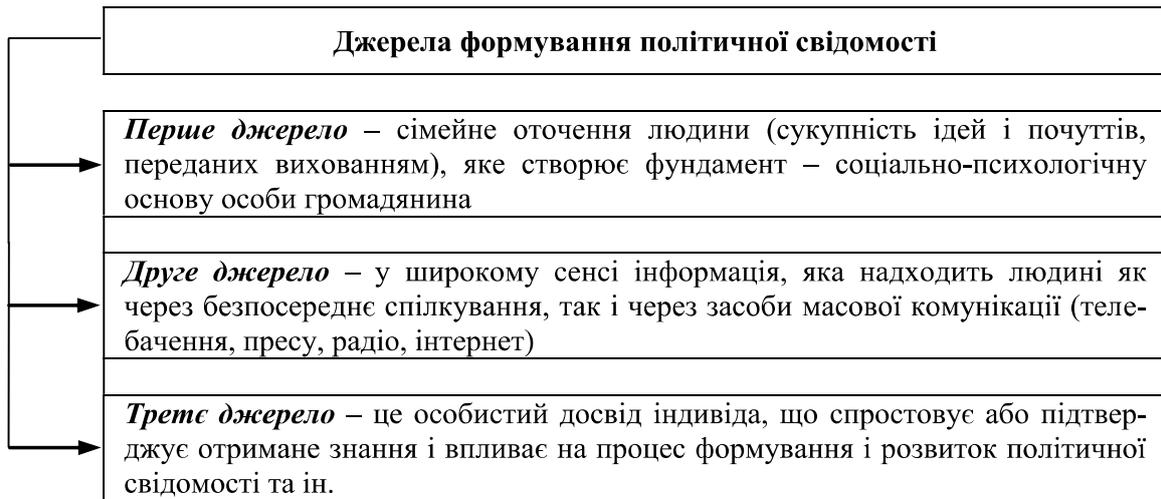
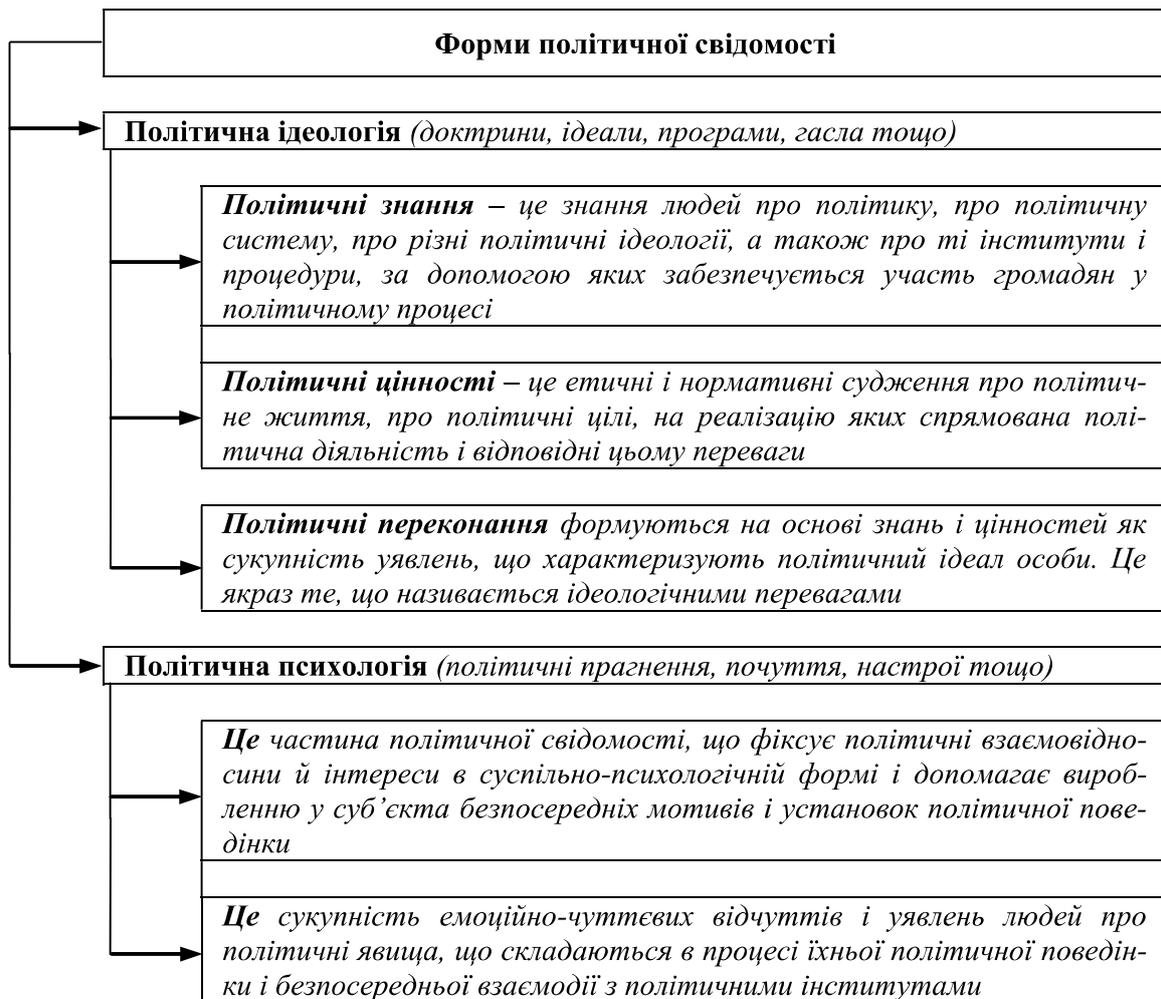
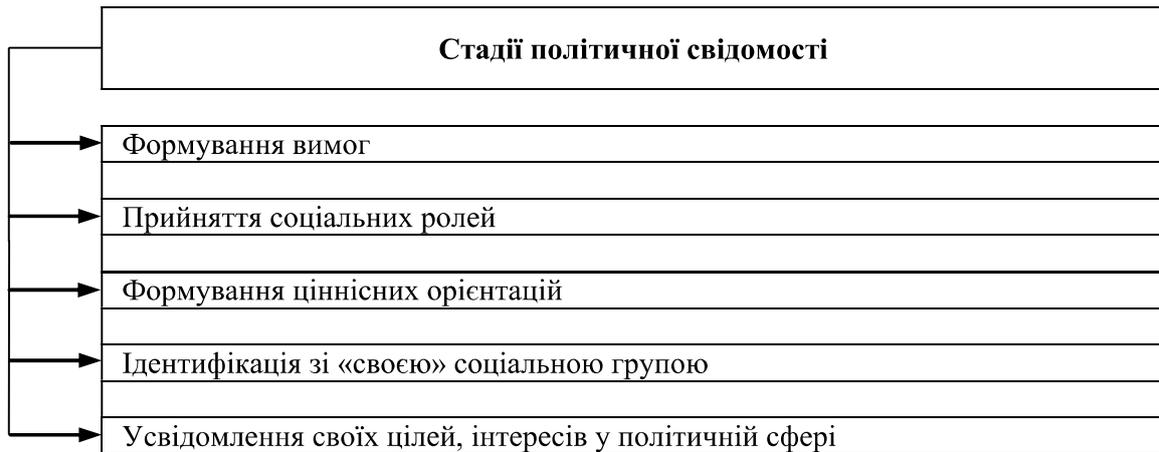

Схема 13.5

Схема 13.6

Схема 13.7

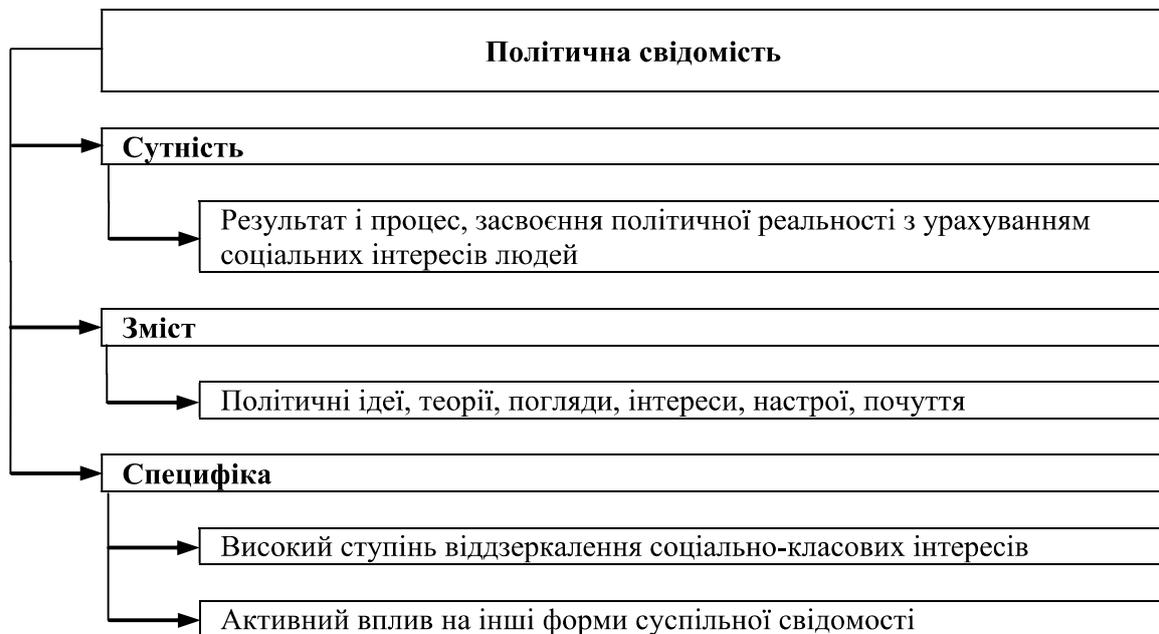

Схема 13.8

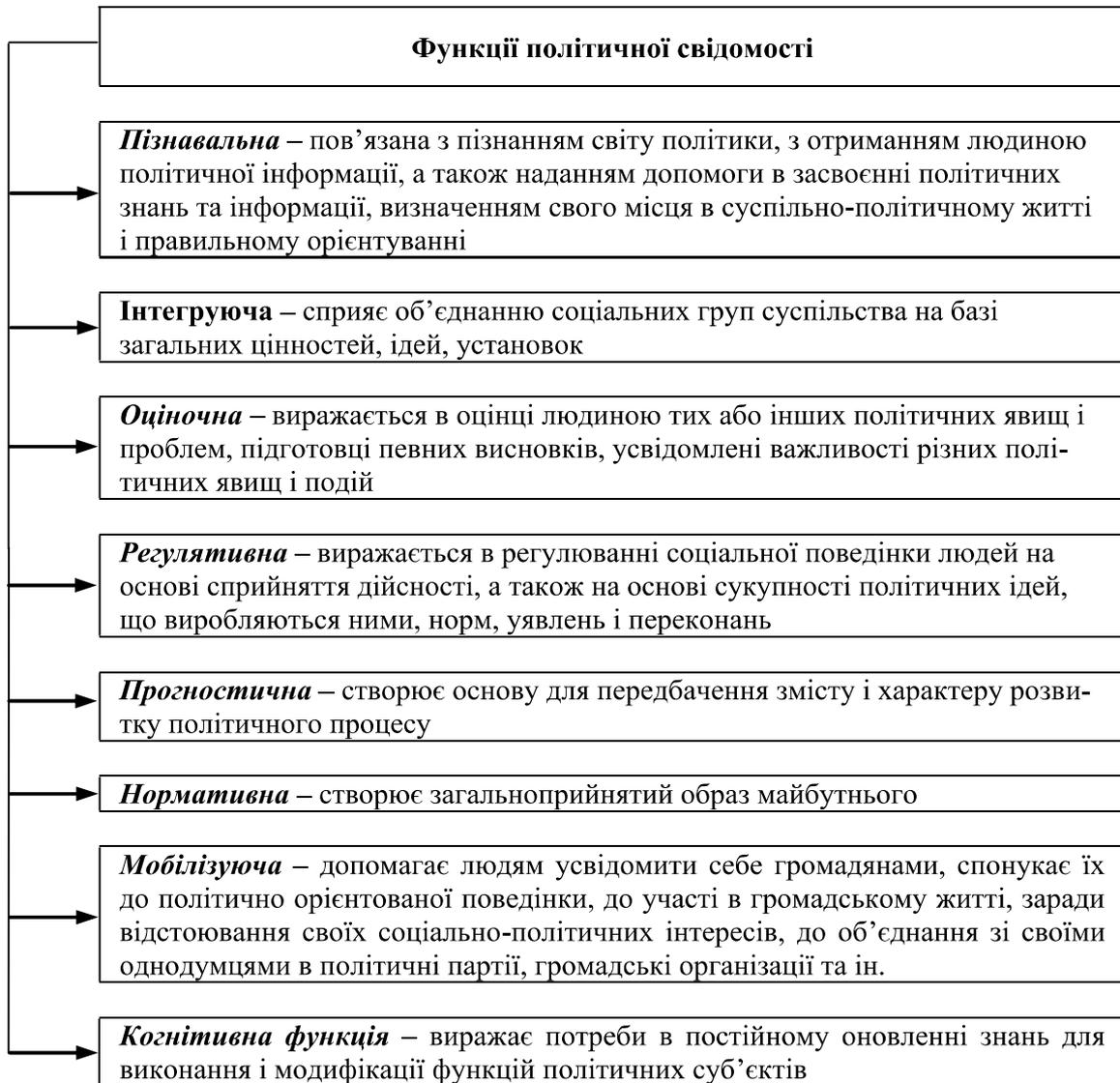

Схема 13.9

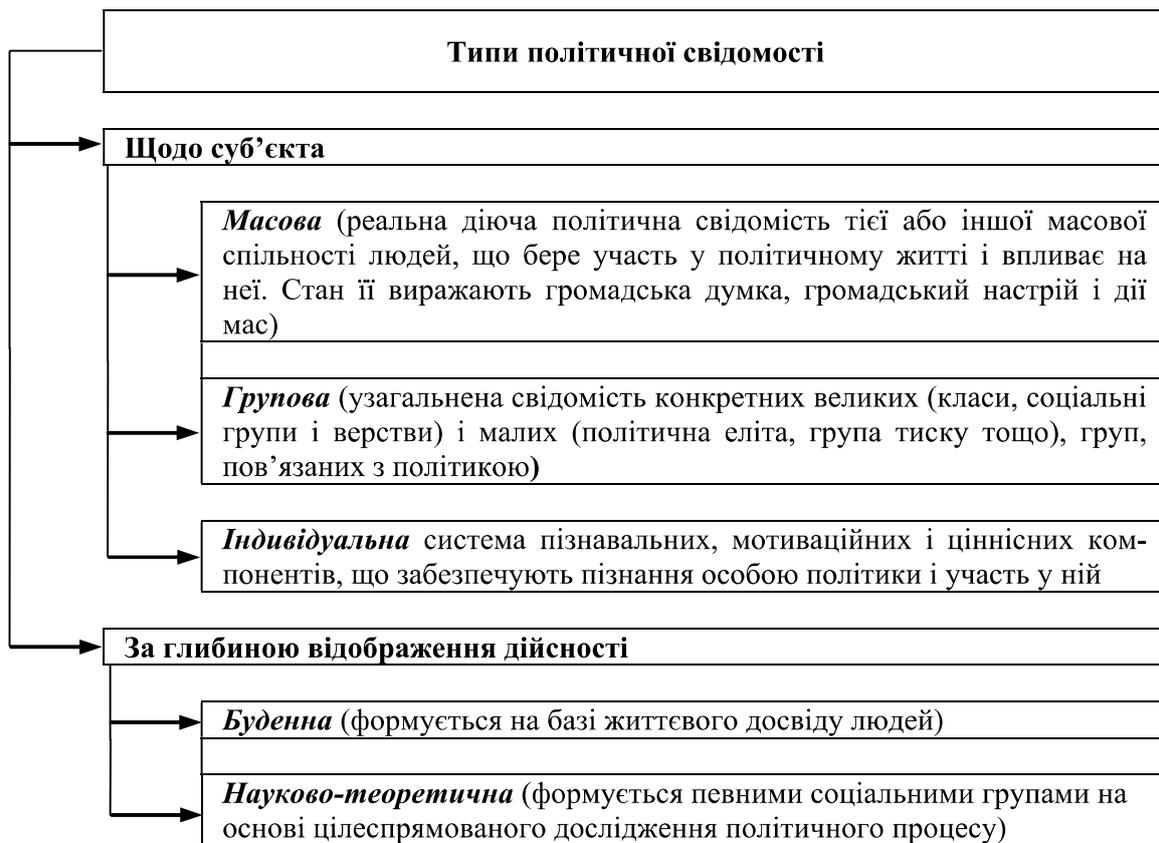
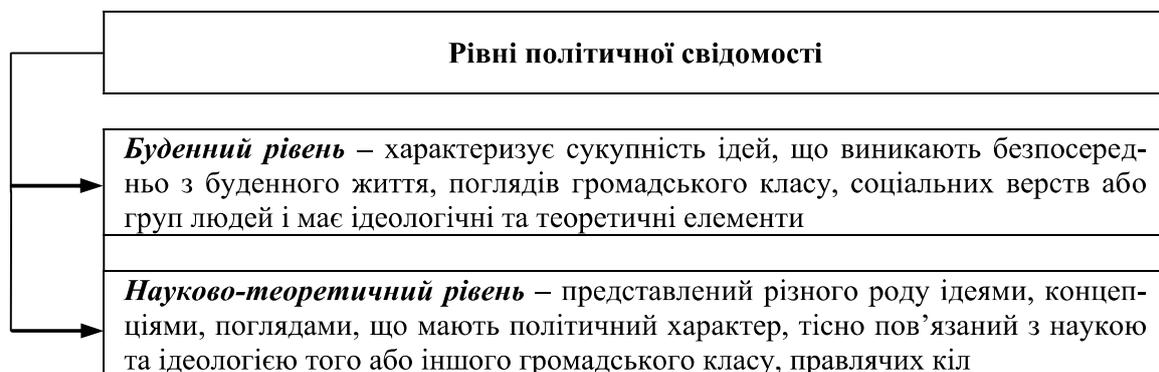

Схема 13.10

13.2. Політична культура

Політична культура – один з найважливіших елементів політичної системи суспільства, що свідчить про її якість. Відображаючи політичну компетентність громадян, громадських і політичних діячів та їхню політичну поведінку, вона справляє істотний вплив на формування політичних і державних інститутів, надає значущості політичним процесам, визначає характер взаємозв'язку держави і громадянського суспільства, розкриває взаємини суб'єктів політики, рівень їхньої свідомості, активності і готовності до участі в політичному процесі.

Термін «політична культура» уперше вжито німецьким філософом-просвітником І. Гердером у XVIII ст. Проте як явище політична культура почали вивчати й аналізувати лише в другій половині XX століття. Основний вклад у розробку її теорії внесли Х. Файер, Г. Алмонд, С. Верба, А. Ліпсет, Л.Пай, М. Дюверже, У.Розенбаум та ін.

Політична культура виступає ядром усієї політичної системи, її цементуючим чинником. У контексті політології політична культура – кодекс поведінки або стиль діяльності людини як суб'єкта політичної влади.

У вузькому розумінні – це комплекс уявлень тієї або іншої національної або соціально-політичної спільноти про світ політики, про закони і правила її функціонування. У широкому плані – це система установок, що історично склалися, відносно стійких цінностей, переконань, уявлень, моделей поведінки, суб'єктів політичного процесу, що проявляються в безпосередній діяльності і забезпечують відтворення політичного життя суспільства на основі спадкоємності.

Характер і зміст політичної культури залежить від безлічі чинників: біопсихологічних рис особи або соціальної спільноти, традицій, етичних і правових норм, рівня економічного розвитку держави та ін. При цьому політика, культура, право, ідеологія, мораль, економіка отримують конкретне вираження в політичній культурі і її формують.

Таким чином, в узагальненому виді політична культура має такі характерні риси: продукт природно-історичного розвитку суспільства, результатом колективної політичної творчості; фіксує стійкі повторювані зв'язки між елементами політичного процесу, закріплює стабільні сторони політичного досвіду; має усеосяжний характер, пронизуючи собою все політичне життя конкретного суспільства і держави; забезпечує цілісність та інтегрованість політичної сфери; координує політичними методами життєдіяльність

суспільства загалом, поєднує інтереси різних соціальних груп, класів, держави і особи; пропонує певні зразки поведінки, норми взаємин влади і громадян; характеризує політичну свідомість і політичну поведінку основної маси населення.

Політична культура – явище багаторівневе. Різноманітні зв'язки політичної культури з різними соціальними і політичними процесами зумовлюють її складну будову і організацію. Різноманітні внутрішні структури політичної культури відображують технологію формування політичної поведінки суб'єктів, етапи становлення культурного цілого (тобто політичної культури окремо взятої країни, регіону), наявність різноманітних субкультурних утворень і так далі. Політична культура складається з трьох елементів: культура політичної свідомості; культура політичної поведінки; культура функціонування державних і політичних інститутів.

На кожному з цих елементів у людини можуть складатися досить різні уявлення. Причому ставлення до конкретних політичних подій змінюється, як правило, значно швидше, ніж світоглядні принципи. Усе це надає формуванню і розвитку політичної культури додаткової складності і суперечливості.

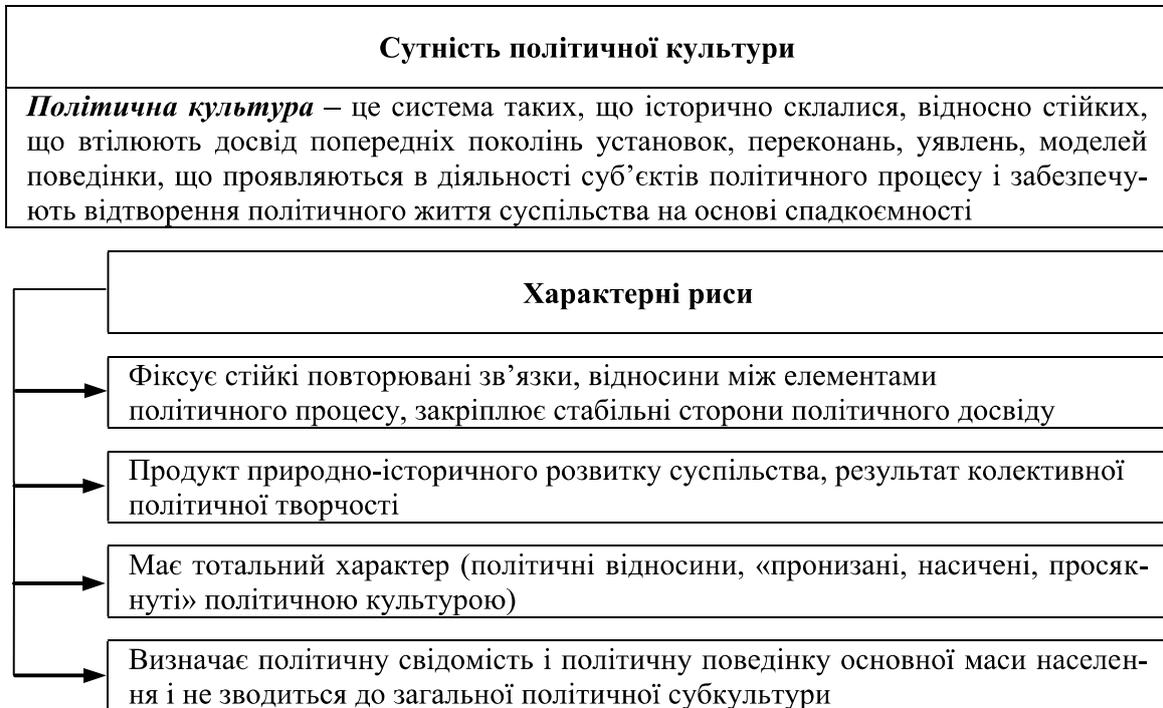
Функції політичної культури виходять з її суті і характеризуються її значенням у політичній системі суспільства. Найважливішими функціями є такі: пізнавальна; інтеграційна; комунікативна; забезпечення соціального прогресу; нормативно-регулятивна; ідентифікації; орієнтації; адаптації; соціалізації. Таким чином, політична культура відіграє значну роль у становленні особи і є органічною складовою загально-соціальної (національної) культури кожної країни.

Політична культура – це велика сфера загальної культури людства, яка безпосередньо пов'язана з політикою. Вона виражається в досягнутому рівні, якості і спрямованості політичного буття людини, політичному життю суспільства і відповідно в характері політичних процесів, в політичній діяльності людей, функціонування, і розвитку політичних інститутів та режимів, домінуючих політичних цінностей та зразків поведінки, теорій та ідеології, політичної соціалізації громадян та комунікаційної системи модернізації громадських відносин.

Політична культура здатна помітно впливає на політичні процеси і інститути. Показниками рівня розвитку політичної культури в суспільстві є наявність громадянських і політичних прав особи, те, наскільки вони відповідають міжнародним правилам, рівень реалізації і захисту цих прав, стиль і форми міжпартійної боротьби, парламентська і непарламентська лексика спілкування політичних діячів та ін.

Таблиці та схеми до другого питання

Схема 13.11

Схема 13.12

Схема 13.13

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	
Критерій оцінки	Типи політичних культур
Особливості нації як суб'єкта політики	<ul style="list-style-type: none"> ➤ українська ➤ американська та ін.
Рівень політичної участі	<ul style="list-style-type: none"> ➤ патріархальна ➤ підданська ➤ активістська ➤ громадянська
Рівень збігу ціннісних орієнтацій населення	<ul style="list-style-type: none"> ➤ гомогенна ➤ інтегрована ➤ фрагментарна ➤ змішана ➤ уніфікована
Механізм соціального	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ринкова ➤ етатистська
Геополітичний критерій	<ul style="list-style-type: none"> ➤ західна ➤ східна ➤ маргінальна
Рівень відкритості-закритості	<ul style="list-style-type: none"> ➤ інтровертна ➤ екстрвертна
Форма державного правління	<ul style="list-style-type: none"> ➤ республіканська ➤ монархічна
Тип поведінки в конфліктах	<ul style="list-style-type: none"> ➤ конфронтаційна ➤ консенсусна
Прояв у зовнішній політиці	<ul style="list-style-type: none"> ➤ гегемоністська ➤ мілітарна ➤ миролюбна ➤ шовіністична та ін.
Ставлення до суспільного прогресу	<ul style="list-style-type: none"> ➤ прогресивна ➤ реакційна ➤ динамічна ➤ застійна ➤ оптимістична ➤ песимістична

Схема 13.15

